

Búcsú Algírtól

1

Apám szerette a szülőföldjét. Amikor 1962 júniusának őrült utolsó heteiben a hegyekből és azokon túlról füstöt okádó buszok és teherautók özönlöttek el Algírt, tele fehér menekültekkel és nemzedékek emlékeivel, és ide-oda csúszkálva, nagy dudálás közepette az olajos úton a vad bazárrá átalakult kikötő felé vették útjukat, apám bezárkózott otthon, és amíg csak lehetett, úgy tett, mintha minden rendben lenne. Csupán tizenhét éves volt akkoriban, ragaszkodott saját világához: a szülei az újrakezdés reményében már egy évvel azelőtt áthajóztak Franciaországba, makacs kamasz fiukat pedig a nagymama gondjára bízták. Ő nem akart akkor elmenni, az asszony sem. Még most sem akartak.

A vége felé a fiatal Alexandre keresve kutatta a biztonság – mégoly csekély – jelét, valamilyen csodát. Hisz nem megmondta de Gaulle azon a híres napon Mostaganemben, hogy Algéria Franciaország része, és mindig is az marad? Hiszen a földszinti lakó alig nyolc hónappal azelőtt a rue Bab Azounon éttermet nyitott, ahonnan minden éjjel beszélgetés szűrődik ki, és a tér kövezetén árnyékok játszanak!

Legalábbis ilyen mondatokkal nyugtatgatta az öreg hölgyet. Ő ágyhoz kötve, a rák végső stádiumában, erősködött, hogy még a szellő és a bougainvillea is francia, és az is marad. Képtelen volt elfogadni a nyilvánvalót, hogy az ország elveszett. A fiú figyelte a rádióműsört, és kiszűrte a mérsárlásról szóló tudósításokat, amelyek fel-felbukkantak a híradásokban. Feltette inkább Debussy vagy Mendelssohn vastag, 78-as bakelitlemezeit, amelyeket nagymama annyira szeretett. A lakás elrejtőzött a tűző nap elől, súlyos tizenkilencedik századi bútorzatát (amely a nagymama édesanyjának lánykorát idézte) a múlt hónap óta vékony porréteg lepte be, miután a *bonne*, Widad, nem jött többé. Nyolc év szolgálat után könnyek között magyarázkodott, hogy családja és saját maga számára már nem biztonságos a város: túl sok muzulmán holttestét lepik el a legyek az utcán.

Egyetlen furcsa szabályszerűség létezett csupán: fess öltönyében a doktor reggel és este bekopogott, hogy ellenőrizze betege egyre romló állapotát, megmérje vérnyomását, adagolja a morfiumot. És délutánonként egy ápolónő, csendes fiatal apáca járkált nesztelen léptekkel a lakásban, így Alexandre, ha úgy akarta, elmehetett otthonról. Hetente kétszer, vasárnap és csütörtökön telefonál-

Claire Messud (1966) amerikai regényíró, tanár. Anyai ágon kanadai, apai ágon algériai francia felmenőkkel rendelkezik. Az American Academy of Arts and Letters két ízben is honorálta munkásságát (Addison Metcalf Award, Strauss Living Award). Az itt olvasható részlet az 1999-es *The Last Life* (Az utolsó élet) című regényéből származik, amely egy francia-algériai család három generációjának történetét beszéli el. A három szakasz összefoglaló címét a szerkesztőség adta.

tak a szülei új otthonukból, szorongásuk és a telefonvonal recsegése egyaránt elmosta hangjukat. Az anyja felajánlotta, hogy átjön, akart jönni (végtére is az ő édesanyja haldoklott), de Alexandre újra és újra lebeszélte róla, azokkal az üres ígéretekkkel, amelyeket későbbi élete során is használni fog majd. Az anyja pedig félelmében, és mert hinni akart neki, elhitte őket.

Éjszaka, a vaksötétben, ahogy Alexandre álmatlanul feküdt magában, csak a halált és az indulást várta, de mindkettő annyira lehetetlennek tűnt, hogy félelemmé válva jelentek meg. Hallgatózott, míg hajnal felé újra fel nem ébredt az utca, a kora reggeli órákban fel-felriadt a járművek vagy a járdán siető léptek zajára. Elképzelte, amint rájuk törnek, a fosztogatást, a késpengék villanását és a lángtengert, ezt a szobai tűzijátékot, amely éles ellentéte volt a nyomott csöndnek, amelyben óráikat tengették felmenőjének pusztá árnyékával.

Amikor az asszony ébren volt, a fiú felolvasott és főzött neki, noha alig evett többet üres levesnél és ritkán egy-egy falat kenyeret. Alexandre egyedül kortyolta reggeli kávéját a teraszon, egyik lábát keresztbe vetve a másikon, és nézte a város mozgalmas életét, a rohanva távozó hullámaid, megszokott nyugalmanak látszatát. A mindennapok Algírjában kevés barátja maradt, hogy biztosítsa arról, az élet megy tovább, és mivel ők is mind Franciaország felé szállingóztak, számára most már mindegy volt, élnek-e vagy halnak. Az utcán sétálva alig bírta elhinni, hogy még tavasszal ugyanitt járt a haverjaival, akikkel egymáshoz csapkodták a táskájukat; hogy a *plastiquage*-ok és a levegőt betöltő égett szag ellenére nem volt más foglalatossága, mint egyik csinos lányt kijátszani a másik ellen. Szexuális értelemben elment egészen addig a pontig, ahonnan még visszafordulhatott a kapcsolat csődjének kockázata nélkül. Mindenki tudatában volt annak, mi fog történni (a békeszerződést annyi év háborúskodás után márciusban írták alá az FLN-nel),¹ de azt gondolták – nem is gondolták, ragaszkodtak hozzá –, hogy tovább folytathatják megszokott életüket.

Az igaz, hogy némelyeknek mást jelentett ez a megszokott élet. Apámnak volt egy unokatestvére, aki csatlakozott az OAS-hoz.² Csak huszonegy éves volt, gyerekkori játszótársa, most pedig peremre szorult terrorista, aki Alexandre és barátai szerint csak hisztériát akart kelteni és rontani a helyzeten. Az OAS volt a felelős a halottakért, legalábbis a legtöbbször, legyen fehér vagy barna. Sokan titkon támogatták őket, „Al-gé-rie Fran-çaise” matricát ragasztottak autódudájukra vagy edényeikre, de szemtől szemben az OAS-tagok számkivetettek voltak, sehol sem látták őket szívesen.

Már június elején jártak, amikor ez az unokatestvér, Jean, bejelentés nélkül felbukkant a lakásban, sötétedés után. Kopogása megriasztotta apámat, aki meg volt róla győződve, hogy arab gyilkosok verik az ajtót, de Jean látványa aligha volt megnyugtatóbb. A fiatalember látszólag a haldoklónál kívánta tiszteletét tenni, de a konyhában suttogva buzdította apámat, csatlakozzon hozzá, harcoljanak az utolsó megmaradt bombával, az utolsó emberig.

– És a Nagyí? – kérdezte Alexandre. – Hogy hagyhatnám el?

¹ Front de libération nationale (Nemzeti Felszabadítási Front): algériai szocialista párt, az algériai háború első számú nemzeti mozgalma, 1989-ig az ország egyeduralgó politikai pártja. (A ford.)

² Organisation armée secrète (Titkos Katonai Szervezet): rövid életű szélsőjobboldali, félkatonai terroriszervezet. (A ford.)

– És a sírját? – vágott vissza az unokatestvére. – Itt hagynád csak úgy, meg ezt – mutatott körbe –, az életedet, mintha semmit sem érne? Ugyan már, ember, vedd észre, mik a lehetőségek!

Mivel ezzel nem ért el semmit, Jean taktikát váltott: – És az *anyaország*? Azt hiszed, akarnak ott minket, jobban, mint ahogy te akarsz oda menni?

Alexandre habozott. De végül nemet mondott, és miután beengedte a fiatal embert, hogy az utoljára megcsókolja szunnyadozó nagyanyját, kitessekelte az ajtón, s visszatért lehangoló cellájába.

A változás elkerülhetetlenül utolérte apámat is. A feszült tétlenség – amely különben az ember élete végén szokásos, nem az elején – véget ért. Az egyetemi könyvtár épülete porig égett, vele az utolsó remény is elhamvadt. Aztán az azt követő hétfőn nagyanyja elvesztette az eszméletét, és ez az ifjú Alexandre-t arra az igen szokatlan tetre ösztökélte, hogy felhívja a szüleit. Édesanyja belezokogott a köztük levő óceánnyi térbe, míg az apja olyan barátok nevét sorolta, akik segíthetnének – és akiről Alexandre jól tudta, hogy már mind elmentek.

Aznap este, amikor szokásos körútján betért hozzájuk, a doktor félrevonta apámat.

– Már csak napok kérdése – mondta neki. – Kettő, talán három nap. Megpróbálok beugrani, amikor csak lehet. De a feleségem és a gyerekeim szerdán indulnak, és jómagam is elrepülök még a hét vége előtt. Rengeteg addig az elfoglaltságom. Már nem tehetek mást, mint hogy végignézem, amúgy ezt a nővér nálam jobban is el tudja végezni. Ő majd elhívja a papot. Saját jövőjét kell végiggondolnia. Nincs sok idő hátra.

– Nem hagyhatom magára.

– Itt szeretné eltemetni, vagy magával viszi őt Franciaországba?

Eleddig nem fogalmazódott meg világosan apámban ez a két választási lehetőség: fiatal volt, tapasztalatlan a halál rituáléjában. Elfelejtette, hogy holttest is lesz. De most, hogy felvetődött a dolog, egyértelműnek tűnt a válasz:

– Természetesen velem jön majd. Az anyám, a temetés miatt...

A doktor többször ki- és bekapcsolta a tollát.

– Biztos, hogy ezt akarja?

– Teljesen.

Apámnak eszébe jutott, hogy a nagyanyja, akinek immár Algéria volt a hazája, nem lenne hajlandó elhagyni az országot még saját koporsójában sem. De tudta azt is, hogy mindenekelőtt francia ő is, és egy többé nem francia és nem katolikus Algériában nem nyugodhat.

– Könnyebb lenne, figyelembe véve a körülményeket...

– Ez a családom kívánsága.

– Volt mostanában a kikötőben? Láttá, milyen?

Alexandre elhessegette a problémát.

– Megvan már a hajójegye?

– Majd elintézem. Sikerülni fog.

– Senki sincs, aki segítsen?

– Megleszek.

Az orvos vállat vont. – Megpróbálok majd beugrani. Meglátom, mit tehetek.

Azon az éjszakán a nővér végig ott maradt. Ült az öreg hölgy ágya mellett a

kislámpa fényében, kötögetett, imádságoskönyvvel ölében. Alexandre szemben vele, az árnyékban gubbasztott. Egy ideig fogta nagyanyja kezét, ujjbegyével simogatta rücskös körmeit: két hónappal azelőtt ezek a tömpe ujjak krumplit hámoztak és a haját borzolták, bevásárlólistákat írtak a valaha elegáns írás szálkás maradványával. Apám végül elaludt a keménytámlás széken az apáca kötőtűnek csattogására, azzal a tudattal, hogy a várakozásnak nemsokára vége. Jobban aludt, mint hetek óta bármikor. A nagymama is békésebbnek tűnt, halkan horkolva aludt.

Reggel a doktor helyett a pap jött el, magas, gyászos képű férfi, akár egy El Greco-portré. Elvégezte az utolsó szertartásokat. Csontos, szőrös lábujjai a szandálban furcsán oda nem illőnek hatottak. Megölelte Alexandre-t, suttogva mondott valamit a nővérnek, majd távozott.

A nővér továbbra is maradt, Alexandre innen tudta, hogy a nagyanyja bármelyik pillanatban meghalhat. A fiatal nő ledőlt egy órára a kanapéra a nappaliban, cipőit takarosán egymás mellé tette az ágy alá, és amikor felébredt, gyakorlott kézzel ütögette helyre a díványpárnákat, mintha sosem feküdt volna rajtuk. Alexandre kávéhozott neki.

– Nem kell elmennie valahova?

– Nem.

– És mit tervez? Elmegy, mint a doktor?

– Isten nem törődik azzal, ki kormányoz ebben az országban – mondta. – Nem megyek sehova. De neked haza kell jutnod a családotodhoz Franciaországba. Menj el ma délelőtt, intézkedj.

– Nekem ez az otthonom – mondta apám.

Az apáca kicsit mosolyogva rázta a fejét.

2

Alexandre elindult a kikötőbe. Ahogy közelebb ért, egyre nagyobb lett a forgalom az utcákon. A kapukon belül, közvetlenül a víz mellett a kikövezett rész tele volt emberekkel, akik csomagjaik és a már elhajózottak otthagytak bútorai között nyüzsögtek és kiabáltak. A fiú elhaladt egy hűtőszekrény, egy halom szegekkel kivert koffer és egy viharvert szekrény mellett. Néhány család már szemmel láthatóan napok óta ott várakozott, ingük, blúzuk koszos, a férfiak álla borostás volt, a nők haja fésületlenül lógott. Az utazók jellegzetesen savanyú szaga lengte körül őket, amely keveredett a csatorna orrfacsaró bűzével. Mások, akik nem ilyen régen várakoztak, takaros halmokba rendezték csomagjaikat, cekkerükből hideg virslit és kenyeret adtak a gyerekeknek. Egy fiatal anya csecsemőjét szoptatta, foltos melle kibuggyant egyszerű ingblúzából. Pár méterrel arrébb kövér férfi támolygott, újsággal legyezte magát, kopasz feje búbján petyhüdt zsebkenődő, feltúrt ingujja látni engedte erős, napégette, vörös karját. Az idősebbek üres tekintettel, könnyáztatta arccal ültek táskáikon, lehetetlen tárgyakat szorongatva: egy serpenyőt, az órát a kandallópárkányról. Egy elhagyott kanári díszes kilitkjában csicsereggett egyedül egy kikötői cölöpön. A gyerekek, akiknek mindez nagy kaland volt csupán, kis csapatokban portyáztak, csúfolódtak a kisebbekkel

és a pórázra kötött kutyákat piszkálták, így az emberek kiáltásai és a szűkülő kis-és nagytermetű kutyák elkeseredett ugatása keveredett egymással.

Néhány kivörösödött arcú, slampos egyenruhát viselő tengerész vágott át a tömegben a móló egyik oldalán található iroda irányába. Alexandre mögéjük furazkodott, a nyomukban haladt. Irigyelte termetüket és közönyüket. A szárazföldön nem volt közük a tömeghez. Az volt a dolguk, hogy a menekülteket elszállító hajón szolgáljanak, aztán esetleg Marseille-ben maradjanak, vagy visszatérjenek újbabbakért, egészen addig, amíg a fehérbőrű hordalékot el nem takarították Algéria partjairól. Akár vágómarhát is szállíthattak volna. Alexandre-ral ellentétben nem látták meg a küszködést, a házasságot és a halált a kopott zsákokban, madzaggal összekötött dobozokban, vagy a parasztok és háziasszonyok arcának ráncaiban: ők csak az elszállítandó rakományt látták. És biztosan tudták, hogy amikor a hajó elhagyja a kikötőt, rajta lesznek, nem úgy, mint a révkapitány irodája körül felgyülemlt üvöltöző, papírjait lobogtató tömeg.

Könnyedén bemeneteltek az irodába, de egy – még az övékénél is durvább – tengerészkez bevágta az ajtót a többiek, így apám előtt is. Hitetlenkedve állt az öt taszigálók között.

– De én jegyet akarok venni – mondta fennhangon az előtte álló ember hatalmas mellkasának.

– Hát ki nem, fiacskám! Várj a sorodra – mondta egy nő a vállá fölött. – Már három hajó elment az orrom előtt, a negyediken mindenképp rajta leszek.

– A nagyanyám haldoklik.

– *Neki* nem kell akkor jegy, ugye?

Apám elfordult a rikácsoló nőtől. Mint mindenki, ő is tülekedett a testek tengerében.

Egy köpcös hivatalnok lépett ki az épületből, kezében listával. Fellépett egy felfordított vödörre, megköszöri a torkát.

– A ma délután induló hajó teljesen tele van. Csak azok szállhatnak fel rá, akik a központi irodában vették meg rá a jegyüket. Ha három órákor még van hely, azok mehetnek, akik a sor legelején állnak. Semmi mást nem engedünk fel a hajóra, csak amit a kezükben elbírnak, amikor beszállnak. Semmilyen bútort nem tudunk elhelyezni. Kérem, kerüljék a rendbontást. A holnapi napon két hajó fog indulni, de jelzem, hogy azok is tele vannak.

A tömeg lármás tiltakozásban tört ki.

– A nagyanyám... egy koporsó...

A hivatalnok elég közel állt apámhoz, hogy a szemébe nézzen.

– A koporsó bútornak számít. Koporsókat nem engedünk felvinni.

(Milyen vicces lenne ez a tilalom más körülmények között: – Koporsókat nem engedünk felvinni – el tudod ezt képzelni? – kérdezné tőlem anyám büntudatosan kuncogva. – Nevetséges. Apám persze sosem tudta ilyen könnyedén venni a dolgokat.)

– És én? – kérdezte.

– Van jegyed?

– Nincs.

– Akkor azt ajánlom, maradj itt, mint mindenki más, és várj állóhelyre – akár napokig –, vagy menj be a városi irodába, és vegyél ott jegyet.

– Mikorra?

– Honnan tudjam? Látod, mennyien vannak! – Ránézett apám keményített ingére, gondozott frizurájára. – Nem ismeresz valakit, aki segíthetne? Az lenne a legjobb.

Alexandre visszament a városba. Jean kivételével az összes unokatestvére elment már Algírból. Legjobb barátai már vagy egy hónapja elutaztak. Legutóbbi barátnője Kentbe ment három hónapos angol tanfolyamra, és Alexandre tudta, soha nem fog visszajönni. Nem volt kedve felhívni az apját, hogy segítsen, de végül – látva a két sarokig húzódó sort a városi jegyiroda előtt – mégis erre jutott. Került egyet, hogy a szomszéd étterme előtt menjen el; a nyitott ablakok és a nyüzsgés biztosan fel fogja vidítani.

Hát nem vidította. Az ajtón belül a lábtörlőn borítékok heverték. Az üvegen kapkodva odavetett írás hirdette, hogy az éttermet további értesítésig zárva tartják. Az asztalok megterítve, minden tányéron szánalmasan kornyadozott a virággá hajtogatott asztalkendő. Alexandre, orrát az ablaküveghez szorítva, látta, hogy a terem végében a bárpulton üvegek sorakoznak nagy összevisszaságban, röviditalok, borral teli és üres üvegek. Apám leült a járdaszegélyre, a cipőjére meredt, és elkezdett sírni.

Monsieur Gambetta, akinek üzlete előtt apám elkecserepedve kuporgott, éppen arra járt. A negyvenes évei végén járó, sima bőrű, testes férfi kezében hatalmas kulcskarikán kulcsok csörögtek. Találkozásuk apám számára valószínűtlenül szerencsésnek bizonyult: Gambetta egy pénzutasítványt várt, és azt gondolta, már megérkezett az étterembe. Felismerte a fiatal Alexandret, és amikor tudomást szerzett a fiú gondjáról, felajánlott neki egy megoldást. Mivel igen jó kapcsolatokkal rendelkezett, magának és feleségének sikerült nemcsak jegyeket, de egy egész kabint szereznie a két nap múlva induló hajóra. Semmi akadálya annak, mondta, hogy Alexandre megossa velük a kabint, ha nem bánja, hogy a padlón alszik.

– Ilyen időkből – mondta, miközben átölelte karjával a fiú vállát – különösen nehéz elviselni nagyanyád halálát. Minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy a csapásokkal szemben helyt álljunk.

– De uram – mondta Alexandre –, a nagyanyám még nem halt meg. Az igaz, hogy haldoklik – azt mondják, bármelyik pillanatban bekövetkezhet –, de még él.

– Nem hagynád itt, ugye?

– Azt nem tudom elképzelni... nem. Azt hiszem, annak alapján, amit az orvos mondott...

– Meglátjuk.

– A pap is eljött ma reggel.

Mindkét férfi feszengett. Alexandre nem merte előhozni a koporsó dolgát. Pedig gondolt rá, az jutott eszébe, hogy talán a kabin padlóján lehetne elhelyezni, ő pedig alhatna a nagymama fölött. De nem hozta szóba.

– Nagyon köszönöm – mondta.

– Igazán nincs mit. Megbeszéljük, hogy aznap reggel mikor találkozunk. Mehetnénk együtt a kikötőbe, attól függően, hogy...

– Nagyon köszönöm. Amikor odaérünk, a szüleim talán...

– Szó sem lehet róla.

Attól a perctől kezdve apám nagyanyja haláláért imádkozott. Űlt a homályban a keménytámlás széken, a nővér szenttelenül kötögetett vele szemben, Alexandre pedig a halálhörgésre várt. Az öreg hölgy nem nyitja ki többet a szemét: csak annyit kellett tennie, hogy enged a sodrásnak. Amikor az apáca kiment a szobából, a fülébe súgta: – Minden rendben, Grand'-mère. Isten vár téged. Grand'-père is, meg a nővéreid, meg a menny. Engedd el magad, Grand'-mère.

De nagyanyja, gyarmati társaihoz hasonlóan, bátran szembeszállt a nehézségekkel, kemény volt és szívós. A folyamatos jelen volt az ő ideje, és egy vakondok vak akaratával csimpaszkodott belé. „Én haldoklom”, „ő haldoklik”, „az országunk haldoklik”: az igeidő dacosan kitart, és ez érthetetlen azok számára, akik számára már csak a múlt elfogadása marad.

Eltelt huszonnégy óra, Alexandre nem aludt; nem is evett, még akkor sem, amikor a nővér levest hozott neki. Csapdába ejtették, az öreg hölgy, az események, a múlt és a jövő közötti szakadék.

A nővér, aki tudott Gambettaék ajánlatáról, biztatta: – Meg fog halni. Időben meg fog halni. Ez Isten akarata. Hinned kell.

De nem tudott hinni neki. Nem tudta felidézni, mit is jelent a hit. Hiszen hitt de Gaulle ígéretében is! És Gambetta éttermében is!

Következő este a gyakorlatias apáca elküldte a vonakodó Alexandre-t, hogy megtegye azt, amire még csak nem is lehetett volna gondolni: a temetkezési vállalkozóhoz indult, hogy megrendelje a nagymama koporsóját. A nővér azt tanácsolta, hogy ne sajnálja a pénzt: – Ha fizetsz, reggelre kész lesz. Ha eleget adsz, egész éjjel dolgozni fognak.

– Haldoklik, de még nem... Hogy tehetnék ilyet, amikor még nem?

– Mert muszáj. Mert addigra az lesz.

Ám amikor jóval sötétedés után visszaért (nagyapja aranyórája nélkül – azzal vesztegette meg a füstös képű asztalost –, és még szilárdabban eltökélve, hogy magával viszi a koporsót Franciaországba, mivel a temetkezési vállalkozó szerint a temetésekkel igencsak elmaradtak, a tetemek a hullaházban rohadnak), nagyanyja még mindig lélegzett. Alig mozdult azóta. Az apáca újabb motring fonalat gombolyított, más nem történt.

Újra virrasztottak mellette egész éjjel, bár apám kimerültségében többször elbóbiskolt, feje a mellkasára lógott. Minden egyes ébredéskor reménykedett – de nem, az asszony még életben volt.

Monsieur Gambetta kilenc órakor jelent meg az ajtóban. Rekkenő és levegőtlen reggel volt. – Most indulunk – mondta. – A kikötőben nagy a tömeg. Biztos láttad te is.

– Persze.

– Még nem? – Gambetta zavartan a háló felé biccentett.

– Még nem.

– Kettőig, fiam. Legkésőbb kettőig van időd. Utána hajóra szállunk, és nélkülnk nem engednek fel. Hallottad, hogy Turot özvegyének elvágták a torkát tegnap éjjel? A lakásában, nincs háromutcányira. Nem lehet tudni, ki volt. Itt az idő, fiú. A kikötőben, kettő előtt. Olyan közel leszünk a kikötőhídhöz, amennyire csak lehet, a jegyrel rendelkezők részén. Bátorság!

Apám ezután úgy tett, mintha pakolna. Fel-alá járkált a lakásban, elővette az ezüstöt a fiókokból, képeket vett le a falról. Kivette a nagyszülei esküvői szépiaképét a keretből, és négyrét hajtotta, hogy elférjen a nadrágzsebében. Elővette a szekrényből az ingeit, az ágyra tette őket, aztán megint vissza. Mindkét zoknijába három-három ezüst kiskanalat rakott, eleinte kicsit hidegen simultak bokájához. Egy nagyanyja által hímzett párnahuzatot levett a párnájáról, és begyömöszölte egy vászonzsákba, egy váltás fehérneművel és az algíri öblöt ábrázoló bekeretezett akvarellal együtt. Elővette nagyanyja fotóalbumát, a súlyát latolgatta, majd a kanapén hagyta; később visszatért hozzá, hogy az emlékekből válogasson, próbálta kitalálni, szülei melyiket szeretnék a legjobban, némelyiknek addig tépkedte a szélét, míg a maroknyi kép be nem fért a zsákba. Gyakran nézett be a nagymama szobájába: az apáca ilyenkor felnézett és megrázta a fejét, Alexandre pedig újratekerte vándorlását a lakásban.

Fél tizenegykor dörömböltek az ajtón. A küszöbön a koporsókészítő állt, csuklóján Alexandre órája fénylett.

– Lenn van a teherautón. Segíts felhozni, magam vagyok. Egyedül nem bírom.

Majd egy órába telt, mire az ormótlan ládát felcipelték a harmadik emeletre. Alexandre-ről ömlött az izzadság, minden fordulóban meg kellett állniuk, hogy pihenjenek. Keveset tudott a koporsókról, de látta, hogy ez hatalmas, elég hosszú akár egy száznál is centis férfinak is, és jó széles.

– Szörnyű nagy – lihegte félúton. – Iszonyú nehéz.

– Nem mondtad meg, milyen magas. Nem vállalhattam kockázatot. És vastag faanyag volt kéznél. Nem tehetek róla. Tudod, inkább nagyobb legyen, mint kisebb. Hosszú ideig kell majd benne pihennie. Akkor már legyen kényelmes.

Amikor végre felértek a lakásba, a koporsót letették a nappali padlójára a kanapé mellé, teteje tárva-nyitva.

– Hol a halott? – kérdezte a temetkezési vállalkozó, izzadságtól fénylő homlokát megtörölte síkos és szőrös karjával.

– Még nem... egy pillanat.

Apám odament nagyanyja szobájának ajtajához. Az apáca, kötését félretéve, az öreg hölgy fölé hajolt éppen, egyik kezével a fejét támasztotta alá, míg a másikkal a párnáját lapogatta. Ahogy Alexandre belépett a szobába, az apáca gyengéden visszaeresztette nagyanyja fejét az újra friss párnára. Az addig oly higgadt nővérke sima arca kipirult, verejtéktől gyöngyözött.

– Azt akartam, hogy kényelmesen feküdjön. Eltávozott, szegény drágám. Amíg a lépcsőházban voltál. Most már veled tud menni.

– De mikor történt?

– Ahogy mondom, egy-két perccel ezelőtt, amikor a lépcsőházban voltál. Nem szenvedett. Az Úr kegyes.

Apámnak nem volt ideje sírni vagy azon tűnődni, milyen tökéletes is volt felmenőjének időzítése. Egy közönséges lámpa, egy levesestál és egy ezüst gyertyatartó ígéretével meggyőzték a temetkezési vállalkozó emberét, hogy szállítsa el Alexandre-t és nagyanyját a kikötőbe. Még melegen és a hálóingében, lepedője segítségével beemelték a nappaliban várakozó ladába. Ott feküdt magában, apró termete alig foglalt el helyet. Az apáca csendesén mormolta imáját mögöttük.

– El fog mozdulni, még nem elég merev a teste – mondta a férfi. – Van valami, amivel kitámaszthatnánk?

Alexandre ötlete volt, hogy használják a kanapé díszpárnáit, megfakult zöld bársonyuknak a fiú már úgysem vette volna hasznát. A férfiak betömködték a párnákat a test köré, egyet a lábához, kettőt az oldalához. Ágyából vették el feje alá a párnát, amely a betegség és a halott parfümjének émelyítő illatát árasztotta.

– Így jó lesz.

A férfi megengedte Alexandre-nak, hogy még egyszer, utoljára megcsókolja az öreg hölgyet, hogy a kezét keresztbe tegye a mellén (azok a rücskös körmök!), aztán lecsukta a fedelet és helyükre tolta a fényes reteszeket.

Terhével a koporsó még nehezebb volt, de Alexandre számára annál értékeesebb. Nagyon óvatos volt lefelé menet. Nem hitte igazán, hogy a nagyanyja egy helyben maradhat a zökkenőknél, de nagyon vigyázott rá, hogy ne karcolja meg a lábát a fordulónál, és le ne ejtse. Amikor a nagymama már biztonságban volt a teherautón, a két férfi még utoljára visszatért a lakásba. Az apáca addigra már összehajlítta saját holmiját, kész volt visszatérni a kórházba. Alexandre fogta vászonzsákját, az utolsó pillanatban még beledobta nagyanyja egyik kardigánját és a kis cédrusfa keresztet az ágya fölé. A koporsókészítő vállára vette a lámpáját, hóna alá fogta a levesestálat, és megkérte az apácát, hogy hozza le neki a gyertyatartót. Együtt hagyták el hárman a lakást, eszükbe sem jutott, hogy bezárják maguk mögött az ajtót.

3

Az apáca elhárította, hogy velük menjen teherautóval, inkább sétálni volt kedve a fullasztóan meleg utcákon, először annyi nap után. Megölelte és megáldotta apámat.

– Nagyon jól megálltad a helyed. Szüleid büszkék lesznek rád.

Már majdnem egy óra volt, mire a kikötőhöz értek. A teherautó még a kapukig sem jutott el, a rámpa a mólóig tömve volt emberekkel. Néhány utcai árus, akiket a pénz jobban érdekelt a politikánál, letáborozott a tengerparton, hogy az elutazóknak gyümölcsöt, fagyaltot és sült krumplit áruljon méregdrágán.

Leemelni dédnagymamámat még csak sikerült, de eljutni vele a móló túlsó végéig, a jeggyel rendelkezők részéhez már komoly gondot jelentett. Emberek szorultak hozzájuk, néhányan ráverték a koporsó tetejére, a gyerekek átszaladtak alatta. Az idősebb nők és férfiak félreálltak, hogy elengedjék őket, néhányan lopva keresztet vetettek. A temetkezési vállalkozó szívta a cigarettáját cipekedés közben, a füstöt szája sarkán fújta ki. A cigaretta fel-le mozgott a szájában minden lélegzetvételnél. Amikor végigszívta, rántott egyet az állán, úgy köpte ki a még parázsló cigarettavéget, bele a kavargó tömegbe.

A tengerész a korlátnál szerencsére fiatal volt, és nyilvánvalóan fogalma sem volt a koporsókkal szembeni tilalomról: kérdés nélkül átengedte Alexandre-t, aki észrevette Monsieur Gambettát, az pedig intett neki és odakiáltott:

– Velünk van, engedje át!

A jegyekkel rendelkezők nyugodtak voltak, az ő mólórészüket a másikkal ké-

pest nem volt zsúfolt. A hőségben fényesen csillogó hajó árnyékában álldogáltak, az *El Djezair* viaszosvászonnal borított mentőcsónakjai játékosan himbálództak a fedélzet felett. Itt sósabb volt a levegő, nem töltötte be a romlás bűze. Alexandre, a koporsókészítő és rakományuk akadály nélkül közeledett Gambettáék bőröndhalma felé. Alighogy letették a ládát, a férfi már búcsút is intett.

– Sok szerencsét. Talán odaát majd találkozunk – mondta, és már el is tűnt.

A Gambetta házaspár döbbsen állt. Madame Gambetta cseresznye-ajkai szétnyíltak, a haját babrálta, mintha a sokktól lebomlana a kontya.

– Mi ez, mi ez? – dadogta Gambetta.

– A családom..., a temetés..., velem kell jönnie Franciaországba.

– Persze. Ó, persze, fiam, de nem tudom, hogyan...

– Azt gondoltam, lefektethetnék a padlóra, én majd rajta alszom. Nem lesz útban, igazán. Nincs olyan messze. Ne haragudjanak, de meg kell érteniük...

– Persze. Ó igen, természetesen, de nem..., nos, nem, vagy úgy.

Monsieur Gambetta visszaült a bőröndjére, arca gyűrött a vereségtől.

– Nem, igazad van. Természetesen. Megoldjuk. Rendesen, ööö, be van..., úgy értem, a láda... Húsos fülcimpáját húzogatta. – Csak mert olyan forróság van, tudod?

– Teljesen megfelelő a koporsó. Nagyon masszív.

– Igen, azt látom. Hihetetlenül... *nagy*.

– Nem tudták előre a nagymama méreteit.

– Igen, értem.

Madame Gambetta előrelépett és suttogva kérdezte vászonzsebkendője mögül:

– Teljesen biztos vagy benne, hogy nem lesz *szaga*? Nagyon érzékeny vagyok, nem tehetek róla, rosszul leszek.

– Nem telt el még sok idő. Csak most halt meg. És a koporsó nagyon masszív.

– Hát, ha nem lesz szaga, rendben.

Hogy sajnálom szegény Gambettáékat, jóságukért egy holttestet kaptak cserébe. De nem akarták otthagyni a fiút – hogy is teheték volna? –, mennyire fiatal volt, mégis ilyen helyzetben. A korzón kellett volna legyeskednie a lányok körül, amilyen jóképű, nem itt állni előttük összetörve, behúzott nyakkal, vállán a holt terhével.

– Mind nehéz út előtt állunk – mondta Gambetta. – De együtt vagyunk.

– És a Megváltó fog vezetni minket utunkon – mondta a Madame, és keresztet vetett. Egy perc múlva, amikor azt hitte, apám mással van elfoglalva, szemét forgatva sziszegte oda a férjének:

– *Quel cauchemar!* Micsoda rémálom!

Végül is az Úr megmutatta, hogy Gambettáékba nagy adag irgalom szorult. Amikor eljött a hajóra szállás ideje, Monsieur-nek harcolnia kellett dédnagyanyámért, és meg is tette.

– Megfizettem a kabin árát, azt teszek oda, amihez kedvem van. Vihetnék magammal egy lovat vagy egy mosógépet is, ha akarnék. Az a hely az enyém. Most pedig segítsen már ennek a fiúnak, és tanúsítson egy kis tiszteletet a holtak iránt!

A Madame komor méltóságot sugározva félreállt, és megrázta a fejét. – Képzeld-

jék csak el – súgta oda egy csoport utasnak –, gyászol a fiú, és még egy rendes temetést is sajnálnak tőle. Mintha az, hogy eladták a szülőföldünket, nem lenne elég szégyenletes!

Ez kisebb felzúdulást keltett – hát nem veszítették el már mindenüket ezek az emberek? El tudnak viselni még egy csapást?

Ennek eredményeképpen a koporsót két tengerész felvitte a pallóhídon, lenyűgöző izomzatú vállukon mintha lebegett volna a hatalmas súly. Gambettaék és Alexandre is követték őket, mindannyian roskadoztak a Gambetta-háztartás *biblot*-ival megtömött bőrtáskák alatt.

A társaság átment a fedélzeten, és várt, amíg az elhunytat és ládáját leeresztették a szűk nyíláson át az alsó szintre, ahol Gambettaék kabinja volt. A szürke folyosó nagyon szűk volt itt, a koporsót csak oldalra fordítva tudták vinni.

– Legyenek óvatosak – kérte Alexandre, közben lelki szemei előtt látta nagyanyját, ahogy a bársonypárnák közé szorul.

– Kérem, tanúsítsanak tiszteletet – intette őket újra Gambetta.

De amikor elérték a kabin ajtaját, azonnal egyértelművé vált: nincs elég hely ahhoz, hogy megfordítsák a koporsót.

– Nem tudjuk bevinni – mondta az elől haladó tengerész. – Nincs hely. Túl éles a szög. A folyosó túl szűk. Nem tudunk befordulni.

– Próbálják meg, ember, még meg sem próbálták! – mondta Gambetta. Madame a fejét rázta, de hogy a tengerésszel vagy a férjével értett-e egyet, nem derült ki.

Megpróbálták. Negyedórán át próbálkoztak. Felállították a koporsót, tolták, karistolták, húzták-vonták, birkóztak vele, lehetetük tajtékzott a forróságban. Még ezeket az erős férfiakat is kifárasztotta a koporsó rettenetes súlya. És a tengerésznek volt igaza: dédnagymamám nem akarta, nem tudta megosztani Gambettaékkel a kabinjukat.

– Most mi lesz? – kérdezte apám, akinek végtagjai kocsonyaként remegtek a meghosszabbított érzelemtől.

– Tényleg, mi lesz? – kérdezte Gambetta.

Odahívták az első tisztet és a kapitányt. A folyosón a sok embertől fülledt volt a levegő, és a szorosán befűzött Madame azzal fenyegetőzött, hogy elájul. Alexandre szorgosan legyezte a zsákjából előkapott családi fényképcsomóval, de alig tudta megmozgatni a levegőt.

A kapitány apró termetű ember volt, gondosan ápolt bajuszt viselt, fogai pedig görbék voltak. Pár percig szótlánul állt, karját keresztbefonta rézgombos mellkasán.

– Lenne egy javaslatom – mondta végül Monsieur Gambettának, lábujjhegyen előredőlt, mintha titkot osztana meg vele.

– Ez a fiatalember a legközelebbi hozzátartozó – mondta Gambetta. – Neki tegye meg a javaslatát.

– Elvileg – kezdte a kapitány, és kissé Alexandre felé dőlt – nem engedhetünk fel koporsókat. Most, amikor minden talpalatnyi hely az utasoknak kell, nem lehet. Bútornak számít, tudja.

– De a nagyanyám...

A kapitány felemelte a kezét, hogy elhallgattassa apámat.

– Hallgasson végig, fiatalember. Én megértem, milyen nehéz helyzetben van. Amit javasolni akartam, hogy minden érdekelt méltóságát megőrizzük, az a tengeri temetés.

– Nahát... tényleg – mondta Gambetta.

– Hát ez nagyszerű – lehelte Madame, és egyből visszatért a színe. – Ez a megoldás!

– Azt hiszem..., úgy gondolom..., nincs más megoldás? – kérdezte apám, aki már annyira rosszul volt, hogy rögtönzött legyezőjét saját maga felé fordította, és dühödten csapdosott vele.

– Nincs – mondta a kapitány. – Feltéve, hogy ma akar kihajózni velünk.

Így történt, hogy a dédnagyanyám végül az Algíri Öböl bejáratánál nyugszik. Alighogy elindult a hajó (fedélzetén integető karok tömege vonaglott, mint megannyi féreg), a kapitány kiállt a tatra, mellette a koporsót négy fennkölt arckifejezésű tengerész tartotta (egyiküknek olyannyira egybenőtt a nyaka a fejével, hogy úgy nézett ki, mintha állandóan leesne az álla, anélkül, hogy észrevenné). A kapitány egy ezüstösen csillogó megafonba mondott imát a halottakért. Apám is ott állt a korlátnál, és amikor lehajolt, hogy megcsókolja a koporsót, könnyei nagy cseppekben hullottak a durva faládjára.

A parton várakozó tömeg is látta a temetést, legalábbis apám így gondolta, mert mindenki mozdulatlaná vált, és a ragyogó délutáni napsütésben pillanatnyi csend honolt az öbölben. Amikor a koporsó halk csobbanással besiklott az olajosan csillogó Földközi-tengerbe s alámerült, a hajó emberi rakománya rezzenéstelenül, tágra nyílt szemmel állt: gyászolták hátrahagyott halottaik emlékét, saját, eljövendő halálukat és csillogó dicsfényű fehér városukat, amely odalett számukra végleg, akár Atlantisz, bár még ott remegett a domboldalon, közel, mégis örökre elveszetten.

SZENDE LOTTI fordítása